

-
- **Дәріс 1 Адам құқықтары саласындағы халықаралық құқық**
-

- Адам құқықтары саласындағы халықаралық құқық-жеке тұлғалардың құқықтары мен негізгі бостандықтарын халықаралық қорғауды реттейтін және ұлттық құқық үшін адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарды білдіретін қағидағтар мен нормалардың жиынтығы. Адам құқықтары саласындағы халықаралық құқық Халықаралық жария құқықтың бір саласы болып табылады. Негізі — БҰҰ жүйесінің, сондай-ақ аймақтық ұйымдардың келісімдері (негізгілері-Еуропа Кеңесінің, Африка одағының және Америка мемлекеттері Ұйымының жүйелерінде). Адам құқықтары саласындағы халықаралық құқық босқындар құқығы және халықаралық гуманитарлық құқық сияқты халықаралық құқық салаларымен тығыз байланысты.
- Бірінші дүниежүзілік соғысқа дейін адам құқықтарының жекелеген мәселелері (негізінен діни азшылықтардың құқықтары) екіжақты және көпжақты келісімдерге енгізілді.
- Адам құқықтарының жекелеген мәселелеріне арналған бірқатар шарттар Ұлттар Лигасының қатысуымен қабылданды-азшылықтар туралы шарттар (ағылш.), сондай-ақ Құлдық туралы Конвенция (ағылш.) және Халықаралық еңбек ұйымының (лига негізінде құрылған) бірқатар конвенциялары.
- 1945 жылы маусымда БҰҰ Жарғысына қол қойылды, оның бірінші мақаласы ұйымның мақсаттарының бірі ретінде "адам құқықтарын құрметтеуді көтермелеу және дамыту" халықаралық ынтымақтастықты жүзеге асыруды жариялады. 1948 жылы сәуірде Америка мемлекеттерінің ұйымы адамның құқықтары мен міндеттері туралы американдық декларация қабылдады.
- Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы [өңдеу / өңдеу коды]
- Негізгі мақала: адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы
- 1948 жылғы Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы жеке адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарын бекітсе де, халықаралық құқықтық құжат болып табылмайды. Сонымен қатар, кейбір заңгерлер АҚҰД ережелерін әдеттегі халықаралық құқық нормаларының көзі ретінде қарастырады. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы БҰҰ Бас Ассамблеясының үшінші сессиясында 1948 жылғы 10 желтоқсандағы 217 А (III) (адам құқықтары туралы халықаралық пактінің) қарарымен қабылданды. Декларация адамның негізгі құқықтарын анықтайды.
- Декларация тек ұсыныс мәртебесіне ие, бірақ оның негізінде шарттың қатысушылары үшін міндетті екі шарт қабылданды: азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт және экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакт. Азаптауға және құлдыққа

тыйым салу сияқты декларацияның жекелеген ережелері міндетті норма ретінде міндетті болып табылады; жекелеген елдерде Декларация ішінара танылады.

- Құқықтар туралы пактілер
- Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакті
- Негізгі мақала: экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакт
- Пактінің екеуі де, МППМ-нің алғашқы Факультативтік хаттамасы да 1966 жылы қабылданып, 1976 жылы күшіне енді. МПЭСҚП үшін МППП — ға қарағанда неғұрлым жұмсақ тұжырымдар тән, атап айтқанда-құқықтарды "прогрессивті іске асыру" қағидаты. Өлім жазасын шектейтін АСҚХП-ға екінші Факультативтік хаттама 1989 жылы қабылданды және 1992 жылы күшіне енді. Пактілер, оларға қосымша хаттамалармен қатар, Адам құқықтары туралы халықаралық Биллді құрайды.
- БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі шарттары
- Негізгі шарттар
- Нәсілдік кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы халықаралық конвенция (1965, 1969 жылдан бастап күшіне енді)
- Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы Конвенция (1979, 1981 жылдан бастап күшінде, Факультативтік хаттама бар)
- Азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалау түрлеріне қарсы Конвенция (1984, 1987 жылдан бастап күшінде, Факультативтік хаттама бар)
- Бала құқықтары туралы Конвенция (1989, 1990 жылдан бастап күшінде, үш қосымша хаттама бар)
- Барлық еңбекші-мигранттар мен олардың отбасы мүшелерінің құқықтарын қорғау туралы халықаралық конвенция (1990, 2003 жылдан бастап күшіне енді.)
- Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенция (2006, 2008 жылдан бастап күшіне енеді, факультативті хаттама бар)
- Күштеп жоқ қылып жіберуден барлық адамдарды қорғауға арналған халықаралық конвенция (2006, 2010 жылдан бастап күшіне енді).
- Аталған барлық конвенцияларда ерекше мәлімдеме жасау немесе факультативтік хаттамаға қосылу арқылы осындай қарауға келісетін елдердің конвенцияларды бұзу туралы өтініштерін олардың орындалуын қадағалайтын комитеттердің қарау тетіктері көзделген. Еңбекші-мигранттардың құқықтары туралы конвенцияның 2020 жылғы маусымдағы бұзушылықтары туралы өтініштерді қарау тетігі әлі жұмыс істемейді-бұзушылықтар туралы өтініштерді қарауға кемінде 10 мемлекет келісуі қажет.
- Бұзушылықтар туралы өтініштерді басқа қатысушы мемлекеттер де (мемлекеттер бұл құқықты алғаш рет 2018 жылы пайдаланған), сондай-ақ өздерін конвенцияларды бұзудың құрбандары деп санайтын адамдар да

бере алады

- Осы конвенциялардың көпшілігін қабылдау алдында БҰҰ Бас Ассамблеясының тиісті тақырыптар бойынша міндетті сипаты жоқ декларацияларды қабылдауы болды: 1959 жылы Бала құқықтары туралы, 1963 жылы нәсілдік кемсітушілікті жою туралы, 1967 жылы әйелдерге қатысты кемсітушілікті жою туралы, 1975 жылы азаптаулардан қорғау және мүгедектердің құқықтары туралы, 1992 жылы күштеп жоқ қылып жіберу туралы (БҰҰ конвенциясына дейін көшіп-қонушылардың құқықтары мәселелері бойынша ХЕҰ бірқатар Конвенциялары мен ұсынымдары қабылданды).

- 2020 жылға қарай БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі кеңесі Адам құқықтары туралы, атап айтқанда трансұлттық корпорациялар мен басқа да бизнестің қызметін реттеу туралы тағы бір шарт әзірлейді.

- Адам құқықтары жөніндегі аймақтық құралдар

- Еуропа Кеңесі, Америка мемлекеттерінің ұйымы және Африка бірлігі ұйымы (қазіргі Африка одағы) шағымдарды қарау тетіктерін құратын адам құқықтары туралы конвенциялар қабылдады:

- Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарды қорғау туралы Еуропалық конвенция (1950, 1953 жылдан бастап күшіне енді)

- Еуропалық әлеуметтік хартия (1961, 1965 жылдан бастап күшіне енеді, шағымдар механизмі 1998 жылы күшіне енген 1995 жылғы Қосымша хаттамамен енгізілді.)

- Еуропалық конвенцияның адам құқықтары саласындағы басқа халықаралық шарттардан басты айырмашылығы — декларацияланатын құқықтарды қорғаудың нақты қолданыстағы тетігінің болуы-адам құқықтары жөніндегі Еуропалық сот, Конвенцияның бұзылуына жеке шағымдарды қарайды және міндетті шешімдер қабылдайды.

- Еуропа Кеңесінің барлық елдері Конвенцияның мүшелері болып табылады. Жаңа мүше мемлекеттер Еуропа Кеңесіне кірген кезде оған қол қоюға және бір жыл ішінде ратификациялауға міндетті. Конвенцияның мәтінінде екі бөлімді бөлуге болады: қорғалатын құқықтар тізімі және Еуропалық соттың тәртібі. Хаттамалар № 2, 3, 5, 8, 9, 10, 11, 14бис және 14 сот ісіндегі өзгерістерге арналған.

- Адам құқықтары туралы американдық конвенция (1969, 1978 жылдан бастап күшіне енді)

- Адам құқықтары туралы американдық конвенция немесе Сан-Хосе пактісі-1969 жылы қабылданған және 1978 жылы күшіне енген адам құқықтарын қорғау туралы аймақтық конвенция (негізінен азаматтық және саяси). Қатысушылар ОАТ-қа мүше елдер бола алады; 2010 жылдың басында конвенцияға 34 ОАТ мүшесінің 25-і қатысады; тағы бір ел бұрын Конвенцияның қатысушысы болған, бірақ оның Күшін жойған (Тринидад және Тобаго). Конвенция 3 бөлімнен тұрады — "мемлекеттің міндеттері және қорғалатын құқықтар", "қорғау құралдары" және "жалпы ережелер", олар 11 тарауға бөлінеді.

- 1988 жылы Сан-Сальвадор хаттамасы қабылданды, ол бірқатар

элеуметтік-экономикалық құқықтарды бекітіп, 1999 жылы күшіне енді. Оған 2010 жылдың басында 14 ел қатысады. 1990 жылы соғыс уақытында өлім жазасын сақтау туралы ескертулерге жол беретін өлім жазасын жою туралы хаттама қабылданды. Оған 2010 жылдың басында 11 ел қатысады.

- Конвенцияны бұзу туралы арызды жеке тұлғалар немесе жауапкердің ерекше келісімімен Конвенцияға қатысушы басқа ел бере алады. Жеке тұлғалардың өтініштері алдымен адам құқықтары жөніндегі америкааралық комиссияға келіп түседі, ол оларды Конвенция құрған адам құқықтары жөніндегі америкааралық соттың қарауына беру туралы мәселені шешеді.

- Африка адам құқықтары және халықтар хартиясы (1981, 1986 жылдан бастап күшіне енген, әйелдер құқығы және адам құқықтары туралы Арнайы сот құру туралы хаттамалар бар). Сондай-ақ, Батыс Африканың бірқатар елдері ECOWAS сотында адам құқықтарының бұзылуы туралы шағымдарды қарауға мүмкіндік береді, Шығыс Африка қауымдастығының соты адам құқықтарының бұзылуы туралы шағымдарды да қарайды.

- Араб лигасы шағымдарды қарастырмайтын Хартияны қабылдады.

- Араб адам құқықтары хартиясы (2004, 2008 жылдан бастап күшінде).

- 2014 жылдың қыркүйегінде Араб адам құқықтары сотының жарғысы қабылданды, бірақ оның қызметі бірнеше жылдан кейін басталады деп күтілуде.

- ТМД адам құқықтары туралы конвенцияны қабылдады, ол шағымдарды қараудың *expressis verbis* - ті көздемейді және оның бір бөлігі болып табылады, комиссияның кез-келген адамдар мен ҰЕҰ-ның өтініштерін "Тараптардың кез-келгенінің адам құқықтарын бұзумен байланысты және Комиссияның құзыретіне кіретін мәселелер бойынша, өзінің рәсім ережелеріне сәйкес" қарау мүмкіндігін қарастырады, бірақ комиссия әлі жұмыс істей бастаған жоқ.

- Адамның құқықтары мен негізгі бостандықтары туралы ТМД конвенциясы (1995, 1998 жылдан бастап күшіне енді)

- 1990 жылы Ислам Конференциясы ұйымы Каирдегі адам құқықтары туралы декларацияны, 2012 жылы АСЕАН — адам құқықтары туралы АСЕАН Декларациясын қабылдады.

- Сондай — ақ, ек адам құқықтарының жекелеген мәселелері бойынша бірқатар конвенциялар, ОАГ-әйелдер құқықтары туралы үш Конвенция және мыналарға: кемсітушілікке және жалпы төзбеушілікке; нәсілдік кемсітушілікке; мүгедектерді кемсітуге; азаптауға; және күштеп жоқ қылып жіберуге қарсы бірқатар конвенциялар қабылдады. ТМД ұлттық азшылықтарға, ОАЕ/АС — Бала құқықтары Хартиясына жататын адамдардың сайлау құқықтары мен құқықтары туралы конвенцияларды қабылдады. Сондай-ақ, адам құқықтарына ЕҚЫК/ЕҚЫҰ-ның көптеген құжаттарында назар аударылған, олардың ішінде неғұрлым кең міндеттемелер 1975 жылғы Хельсинки қорытынды актісін көздейді.

- Еуропалық Қоғамдастықтар, кейінірек Еуропалық Одақ аясында 1989 жылы жұмысшылардың негізгі құқықтарының негіздемелік Хартиясы

қабылданды, оның негізінде бірқатар директивалар шығарылды. 2000 жылы негізгі құқықтар Хартиясы қабылданды (2009 жылдан бастап міндетті). 2017 жылы әлеуметтік құқықтардың Еуропалық негізі қабылданды.

- Адам құқықтарын қорғау жөніндегі халықаралық органдар [өңдеу | өңдеу коды]
- Шарттық органдар:
- Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық сот
- БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі комитеті
- Құқықтарын қорғау комитеті барлық еңбекші-мигранттар мен олардың отбасы мүшелерінің
- Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар жөніндегі Комитет
- Азаптауға қарсы Комитет
-
- Халықаралық ұйымдар жанындағы тақырыптық ұйымдар:
- БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі Кеңесі (бұрынғы БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі комиссиясы)
- БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі Жоғарғы комиссарының басқармасы
- Демократиялық институттар мен адам құқықтары бюросы (ЕҚЫҰ)
- Адам құқықтары жөніндегі Еуропа Кеңесінің комиссары